

Föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg

SVEN PERSSON

I denna artikel vill jag utveckla några aspekter från min avhandling om föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg. Föräldrars föreställningar tolkas här i en samhällelig och historisk kontext av strukturella förändringar som påverkat föräldrarnas vardagliga praxis. Framför allt har mödrarnas förvärvsarbete och den offentliga barnomsorgens utbyggnad setts som betydelsefulla strukturella faktorer.

Vi lever i ett samhälle som under de senaste årtiondena har förändrats snabbt i flera avseenden som rör förhållandet mellan föräldrar, barn och barnomsorg. Den snabba utbyggnaden av offentlig barnomsorg och den tills nu stigande andelen av förvärvsarbetande småbarnsmödrar är faktorer som i grunden förändrat föräldrars levnadsvillkor. Allt fler barn tillbringar sin mesta tid under dagen i den offentliga barnomsorgen. De socialiseras i allt större utsträckning utanför familjens och föräldrarnas kontroll.

Vi kan säga att förändringar i samhället på ett eller annat sätt ingriper i föräldrars

vardagsverklighet och påverkar deras sätt att tänka om olika företeelser som berör barn och barnomsorg. På vilket sätt och i hur stor grad påverkar samhällsförändringar föräldrars tänkande? Svaret på den frågan är bl.a. beroende av forskningens perspektiv. Å ena sidan är grundläggande föreställningar om barn och deras behov delar av vårt biologiska och sociala arv som inte låter sig förändras så lätt, å andra sidan kan föreställningar om barn och barndomen relateras till strukturella faktorer som förändrats under historiens gång (Aries, 1982; Goodnow, 1985).

På en existentiell och individuell nivå är vi i vårt sätt att tänka om barn inte särskilt förändringsbenägna. Föreställningar om barns grundläggande behov av kärlek, närhet och fostran är säkerligen beständiga i olika

Sven Persson är född 1954. Han utbildade sig till forskollärare 1977 och tog doktorexamen i pedagogik 1994. För närvarande arbetar han som lektor i pedagogik på lärarhögskolan i Malmö.

tidsperioder såväl som i olika kulturer (Ruddick, 1990; Halldén, 1992). Det är speciellt tydligt under barnets första år. På en strukturell nivå kan däremot föreställningar om barn och barndom analyseras som uppkomna ur en samhällelig utveckling vilken förändrat familjers och därmed barnens levnadsvillkor (Ambjörnsson, 1978). Föreställningar om barn och uppfostran har satts i samband med olika samhällsklassers kultur (Bjurman, 1984), religionens påverkan (Varming, 1988) och föräldrars roll i produktionen (Kohn, 1969). Liljeström (1992) diskuterar hur grundläggande begrepp som familj, barndom, moderskap och faderskap är tidsbundna sociala konstruktioner. Tidsbundenheten innebär en reflektion över »...vad vi håller för sant om våra mest elementära livsvillkor som kvinnor och män, och som barn och föräldrar i generationer som avlöser varandra.« (s 13).

Vardagsverklighet och struktur

Föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg kan tolkas och förstås utifrån förhållandet mellan vardagsverklighet och struktur som en process av *förmedlingar* (Ahrne, 1981; Sartre, 1984), tolkade av föräldrarna i ett socialt fält. Alla människor, oavsett position, agerar och samspekar med andra i ett socialt fält som i princip består av olika vardagsverkligheter. När människor, var och en i sin vardagsverklighet, agerar i ett system av sociala relationer kommer de också att påverka det sociala fältet i vilket de agerar.

Strukturer skapas i ett system av relationer och samband, medan vardagsverklig-

heten är den enskilde individens miljö. Ahrne (1981) definierar förhållandet på följande sätt i sin bok om vardagsverklighet och struktur:

«Uppdelningen i vardagsverklighet och struktur är inte en uppdelning i subjekt och objekt eller individ och samhälle. Vardagsverklighet och struktur är två olika sätt att beskriva delar av den samhälleliga verkligheten. Vardagsverkligheten är den miljö som en enskild individ vistas i med dess stora mängder av innehåll. En strukturell beskrivning syftar till att analysera sambanden mellan många olika vardagsverkligheter.» (s. 40)

Gemensamt för Sartre och Giddens (1976, 1979) är en kritisk inställning till de strukturalistiska och funktionalistiska teoriernas tendens att se människan (aktören) som predisponerad av strukturen. Giddens vill utifrån sin kritik av funktionalismen (representerad av Durkheim och Parson) plädera för en social teori som framhåller aktörernas betydelse som skapare av det sociala livet. Giddens tes är att det finns ett inbördes beroende mellan struktur och människors handlingar. En central tanke hos honom är att strukturella egenskaper återfinns i människans vardagsliv.

«On the other hand, just as every sentence in English expresses within itself the totality which is the language as a whole, so every interaction bears the imprint of the global society: this is why there is a definite point to the analysis of everyday life as a phenomenon of the totality.» (Giddens, 1976, s. 122)

Ahrne försöker påvisa att det råder olika villkor för vardagsverklighet och struktur och att gemensamma objekt kan ha högst varierande betydelser i de båda zonerna av social verklighet. En beskrivning av samhälls-

utvecklingen måste ta hänsyn till att struktur och vardagsverklighet skapar olika meningsinnehåll. Den offentliga barnomsorgens utbyggnad kan ur ett strukturellt perspektiv analyseras som en process av ökad statlig *kontroll* över familjen. Utifrån den enskilde förälderns perspektiv kan utbyggnaden emellertid betyda något helt annat. Den kan uppfattas som en personlig *frigörelse* från gamla traditioner.

Föräldrars interaktion i olika sociala sammanhang skapar föreställningar om det vardagliga livets mening. De sociala handlingarna är subjektivt meningsbärande. Rutineringen av sociala handlingar gör att vissa handlingar och tankegångar tas som givna. Om de ska förändras krävs att den rutinerade vardagen förändrar karaktär. Berger och Luckman (1979) beskriver vardagslivet som den »dominerande« verkligheten och de händelser som rubbar vardagslivets normala cirklar kommer inom sinom tid att integreras i vardagslivet. När det vardagliga livet förändras, t ex då barn får plats i den offentliga barnomsorgen, kommer tidigare föreställningar om vardagens mening att utsättas för »påtryckningar«. Strukturella förändringar som påverkar den enskilde förälderns vardagsliv kan ge upphov till inre konflikter som bearbetas på olika sätt. Gamla föreställningar kan konkurreras ut av nya tanke-mönster som är mer i linje med det nya sättet att leva, eller så kan ambivalenta känslor inför den nya situationen vara dominerande i förälderns tankevärld. När vi ska analysera strukturen och den enskilda människans vardag kan vi »spegla« individens föreställningar om olika företeelser i vad som kan beskrivas vara en strukturell process, samtidigt som vi tar hänsyn till att struktur och

vardagsverklighet skapar olika meningsinnehåll. Det är en dialektisk process mellan struktur och vardagsverklighet.

En övergripande slutsats i min avhandling (Persson, 1994) är att förändringar i den omgivande strukturen ställer krav på föräldrarnas *anpassning*, men för att de ska kunna anpassa sig till strukturen måste de *frigöra* sig från gamla traditionsfaktorer. Det sker i en dialektisk process av anpassning till den strukturella nivån samtidigt med en frigörelse på det individuella planet. En sådan tolkning av förhållandet mellan strukturella förändringar och föräldrars sätt att tänka om vardagsverkligheten leder till att *konfliktperspektivet* blir tydligt. Å ena sidan påtvingar strukturella förändringar föräldrarna ett visst sätt att leva och utövar på så sätt ett stort inflytande över föräldrars vardagsverklighet. Eftersom de flesta föräldrar inte har makt att med kraft påverka strukturen, är deras föreställningar inte alltid i samklang med de strukturella förändringarna. De är istället förankrade i ett traditionellt sätt att tänka. Å andra sidan leder snabba förändringar i strukturen till att levnadsvillkoren för dagens föräldrar skiljer sig från tidigare generationers. Man lever inte på samma sätt som de egna föräldrarna gjorde och därmed sker också en frigörelse från gamla traditionsfaktorer.

Föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg kan relateras till dialektiken mellan struktur och vardagsverklighet i det samhälle man lever i. Föreställningarna är existentiella och handlar om människans reproduktion på samma gång som de är ett resultat av strukturens påverkan i olika sociala fält. Det är konflikten mellan dessa aspekter som skapar föräldraskapets villkor.

Föreställningarna är ett resultat av föräldrarnas egen livshistoria, såväl som samhällets historia. De är tankemodeller som byggts upp över tid.

Fyra historiska processer

Det övergripande syftet med den forskning som här presenteras är att *tolka föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg i en historisk kontextuell tolkningsmodell*. Det innebär att tolkningen sätts in i ett historiskt och samhälleligt sammanhang. Förståelsen av föräldrarnas föreställningar går via den sociala och historiska värld de är del av. Här riktas intresset mot det föränderliga i föräldrars föreställningar. Avsikten med att analysera föräldrars föreställningar i en historisk och samhällelig kontext är att förstå hur vissa värdestrukturer har sina historiska rötter och hur de på ett eller annat sätt fortfarande lever kvar i nutiden. Sättet att tänka om vissa fenomen har formats i det förflutna, men är aktivt och verksamt i det närvarande.

Utvecklingen av kvinnors förvärvsarbete och utbyggnaden av den offentliga barnomsorgen är processer som i grunden förändrat föräldraskapets förutsättningar och som i ett historiskt perspektiv inneburit en smärre revolution i föräldrars vardagsliv under de senaste årtiondena. Utgångspunkten är att föräldrars föreställningar är knutna till deras vardagliga praxis, som ett resultat av förmedlingen mellan struktur och vardagsverklighet. Jag kommer först att kort redogöra för några slutsatser som kan dras av den historiska kontexten och därefter redovisa tolkningar av mina empiriska data. Föl-

jande historiska processer har påverkat och förändrat föräldraskapet under de senaste årtiondena:

- Förskjutningen av det reproduktiva ansvaret – från familj till offentlig socialisation och från den privata till den offentliga sfären (statens framväxande roll).

Det som gör dagens svenska föräldraskap unikt är den höga andelen mödrar på arbetsmarknaden i kombination med en väl utbyggd offentlig barnomsorg. Det är en process som tog fart på allvar under 1970-talet och som nu tycks ha nått sin kulmen. Förskjutningen av det reproduktiva ansvaret från familj till offentliga institutioner är en process som inte bara berör föräldrarna. Att *barndomens villkor* drastiskt förändrats genom utbyggnaden av den offentliga barnomsorgen är av central betydelse för förståelsen av hur dagens föräldrar tänker om sina barn. I allra högsta grad har denna process inneburit ökade krav på barnens sociala kompetens och anpassningsförmåga. Dagens barn vistas i hög utsträckning i flera olika miljöer utanför familjen och skaffar sig den kompetens som behövs för att klara sig i olika sociala situationer utanför hemmet (Dencik, 1988; Dencik, m.fl. 1988). Barnens sätt att hantera dessa situationer påverkar också föräldrarnas sätt att tänka om barnet.

Uppfattningen att barnet ska växa upp i hemmet under moderns vård har varit en stark traditionsfaktor under uppbyggnaden av folkhemmet (Lindström, 1975). Men, om dagens föräldrar inte lever på samma sätt som deras föräldrageneration gjorde, och inte kan eller vill uppfostra sina barn på det sätt som de själva blev uppfostrade, kan vi anta att traditionsförmedlingen mellan ge-

nerationer om hur barn ska uppfostras, hur man ska vara som förälder etc. tenderar att äga allt mindre giltighet. Den offentliga socialisationen av små barn leder till att föräldraskapet blir mer öppet, genomskingligt och sårbart. Det kan visa sig som en större öppenhet gentemot budskap från olika *offentliga institutioner*, varav interaktionen mellan föräldrar och personal i barnomsorg synes vara den viktigaste. Det innebär också en större mottaglighet av budskap från *kommersiella krafter* och *massmedia*.

- Från psykologi som vetenskap till psykologi som föräldramoral.

Förskjutningen av det reproduktiva ansvaret gör föräldrar mer mottagliga för budskap om barn som går utöver den traditionella förmedlingen mellan generationer. Här vill jag särskilt framhålla två strömningar som påverkat och påverkar föräldrars tänkande. Den ena är barnläkarnas stora inflytande över synen på det lilla barnets vård. Enligt läkarna skulle barnets drifter underkuvas, det skulle få en inre disciplin genom regelbundenhet och moderlig distans (Ohrlander, 1992). Barnläkarnas budskap genomsyrade tiden från 1920-talet och Ohrlander håller det för troligt att dessa krav seglade upp som ett normsystem vilket levde kvar länge, troligen in på 1960-talet. Den andra strömningen är den psykologiska vetenskapens intåg. Barnpsykologin ville visserligen också skapa en inre moral hos barnet, men inte genom att underkuva drifter utan genom att utforska barnens utvecklings- och inlärningsmöjligheter. Det psykologiska synsättet blev förskolans konstruktion av barnet, i överensstämmelse med institutionens ideologi (Hultqvist, 1990).

Det är viktigt att skilja på den psykologiska vetenskapen och föräldrars föreställning om barns behov. Att föräldrar blivit mer psykologiserande innebär framför allt ett annat förhållningssätt till barn. Föräldrar ser sina barn som individer med individuella behov. Det betyder inte att föräldrarna anammat psykologin som vetenskap. Istället ska det tolkas som en ökad medvetenhet om barns behov och föräldrarnas ansvar för att det ska gå bra för barnen. Psykologin blir av föräldrarna tolkad som moral, dvs som ett visst förhållningssätt till barn.

- Från hemarbetande mödrar till yrkesarbetande.

Under 1960- och framför allt under 1970-talet fick familjen ett behov av, och skapade en efterfrågan på offentlig barnomsorg som inte bara motiverades utifrån föräldrarnas yrkesliv, utan också utifrån att barn hade behov av stimulans som de inte kunde få i familjen. »Daghem ska vi ha och de ska vara bra« var en paroll som flitigt användes av den opinion för daghemsutbyggnad som växte sig stark under 1970-talet.

1970-talet var ett skede av familjens historia som inledde en ny epok. Det berodde inte bara på att småbarnsmödrar arbetade, det gjorde de även på 1940- och 1950-talen, utan den här perioden av ökat kvinnligt förvärvsarbete sammanföll med andra faktorer som skiljer sig från föregående årtionden. Främst var det näringslivets och den offentliga sektorns expansion, och en ökad efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, men också det ökande statliga intresset att underlätta kvinnornas inträde i arbetslivet genom att erbjuda dem barnomsorg. För första gången finner vi en efterfrågan på kommunal barnomsorg och en vilja från statens sida att till-

godose detta behov genom att kraftigt bygga ut barnomsorgen.

Föräldrars sociala och klassmässiga bakgrund har haft stor betydelse för sättet att tänka om barn, barnomsorg samt om förhållandet mellan föräldraskap och yrkesliv. Här har främst två aspekter betonats: familism och uppfostringsstil. Arbetarmödrar har varit mer benägna att ta avstånd till utomstående experter i frågor som rör barn och barnuppfostran. Björnberg och Bäck-Wiklund (1987) tolkade det klassmässiga inflytandet så att arbetarfamiljerna hade en mer defensiv familjestrategi än tjänstemannafamiljerna. Arbetarfamiljerna tenderade att dra sig undan den offentliga sfären till förmån för familjen.

Arbetarföräldrarnas mer restriktiv uppfostringsstil och betoning av lydnad har setts som en spegling av deras roll i produktionen (Holter, 1976; Kohn, 1969). Medan högre utbildade tjänstemannaföräldrar tenderar att betona barnens utvecklingsegenskaper är egenskaper som betonar anpassning till vuxenkrav högre värderade av arbetarföräldrar (Svenning & Svenning, 1979).

- Från direktiv till förhandling – vägen till jämställdhet.

Den könssegregerade arbetsmarknaden betyder att kvinnorna ofta gör andra erfarenheter av arbetslivet än vad männen gör. Samtidigt bryter kvinnorna sin bundenhet till hem och barn genom sitt yrkesarbete och närmar sig på så sätt den manliga livssfären. Männen, och då särskilt de yngre fäderna, tar å sin sida större ansvar för barnen och närmar sig kvinnornas livssfär. Närmandet mellan den kvinnliga och manliga livsvärlden är en social process som också påverkar

föräldrars sätt att tänka om vardagsverkligheten. Vi kan förstå det som att familjen som helhet har fått en mer centrifugal strategi, dvs. båda föräldrarna är familjeförsörjare och har utåtriktade kontakter. Det är troligt att detta på sikt innebär en större mottaglighet gentemot budskap från den omgivande strukturen. I praktiken betyder det att föräldrarna skulle närma sig en »projektsyn« där barnens behov av kompetens och sociala kontakter utanför familjen får en mer framträdande roll. Ett ökat manligt inflytandet innebär troligen att föräldrarna ser mer positivt på den mer offentliga daghemsverksamheten, medan det mer privata familjedaghemmet inte värderas lika högt (se t.ex. Andersson, 1985).

I det följande redogörs för några slutsatser från de fyra delstudier som utgör det empiriska underlaget i min avhandling, två enkätstudier med totalt 749 föräldrar och två intervjustudier med 31 föräldrar (Persson, 1994).

Det barncentrerade föräldraskapet

Det barncentrerade föräldraskapet var det uppfostringsideal som de intervjuade föräldrarna strävade efter. Idealen att låta barnen vara delaktiga, att lyssna på dem och förklara det de inte förstår utesluter en auktoritär syn på uppfostran. Genomgående fanns en inställning att barnen behöver ledas fram i livet. De måste själva förstå och skapa sig en inre föreställning om vad som är rätt och riktigt. Barnens delaktighet förutsätter ett demokratisk uppfostringsideal och ett psykologiskt förhållningssätt.

Detta utesluter inte att det var viktigt för

föräldrarna att barnen lydde dem och att »ordning och reda« var en överordnad princip. Att barnen ska lyda och kunna anpassa sig till regler och normer i olika sociala situationer var viktigt. Den sociala kompetens som barnen behöver i framtiden handlar också om anpassning och underordning.

Det barncentrerade föräldraskapet och det demokratiska uppfostringsidealet leder till att föräldrar vill ge barnen den tid de kräver, lyssna på dem, förklara för dem och införliva dem i föräldrarnas värld. Björnberg (1990) beskriver det som en *samrådsmodell*, vilket innebär att alla familjemedlemmars individuella behov och krav ska ha ökat utrymme. Familjelivet präglas av känslomässiga relationer och av att föräldrar inte ska dominera och utöva makt, snarare ska de vara en slags ledsagare för sina barn.

Här ville de intervjuade föräldrarna förstå barnens reaktioner och lösa konflikter med hjälp av samtal istället för repression. Att flera föräldrar sökte ett alternativ till den egna auktoritära uppväxten var ett starkt motiv till ett demokratiskt uppfostringsideal.

Att de intervjuade föräldrarna upplevde sitt föräldraskap som betydligt mer barncentrerat än äldre generationers är egentligen en paradox. Dagens föräldrar har betydligt mindre tid att vara tillsammans med sina barn än vad deras egna föräldrar (mamma) hade. De flesta av de intervjuade föräldrarna uppgav att den största skillnaden mellan deras eget föräldraskap och hur de själva blev uppfostrade, låg i att mamman var hemma under den mesta tiden. Det betydde dock inte att mamman var tillsammans med barnen under den tiden. Många av de intervjuade föräldrarna upplevde att

mamman fanns till hands, men inte att hon sysselsatte sig speciellt med barnen. Dagens föräldraskap tycks på det sättet vara annorlunda. Man kan uttrycka det som att *föräldrarna ville kompensera den bristande kvantiteten i umgänget med ökad kvalitet*.

Paradoxalt nog kan föräldraskapets barncentrering vara en föreställning som leder till ett ökat inslag av offentlig socialisation av barn även under den tid som föräldrar är tillgängliga för sina barn, dvs på fritiden. Familjens fritid styrs i stor utsträckning av vad föräldrar uppfattar vara barnens behov. Det får till följd att barnen deltar i aktiviteter utanför hemmet. Föräldrar vill att barnen i tidig ålder ska skaffa sig »intressen« vilket innebär att föräldrar träder tillbaka för experter och professionella.

I ett historiskt sammanhang kan man förstå det barncentrerade föräldraskapet i ljuset av att psykologin vunnit alltmer mark i föräldrarnas föreställningsvärld. Då menar jag inte psykologin som vetenskap, snarare att *psykologin ska förstås utifrån dess moraliska aspekter*. Den psykologiska moralen betonar föräldrarnas ansvar för barnet. Föräldern ska tolka barnens behov och skapa möjligheter för dem att skaffa sig kompetens utanför familjen, samtidigt som hon ska ge barnen den inre trygghet som gör det möjligt för barnen att fungera i olika sociala situationer. Avvägningen mellan den trygghet och kärlek som ges i familjen och den stimulans och kompetens som barnen måste skaffa sig utanför familjen är det moderna föräldraskapets dilemma. Barnet är ett *resultat* av föräldrarnas förmåga att vara goda uppfostrare.

Barns kompetens och passform

I mina intervjuer av föräldrar har jag tolkat deras uppfattningar om daghemmet som föreställningen om *daghemmets institutionella karaktär*. Daghemmet uppfattades som en institution, med institutionens fördelar och nackdelar. Daghemmet bestod av olika arenor: kampens arena, pedagogikens arena, den sociala arenan och kompetensens arena. Den sammanhållande tanken var att daghemmens institutionella karaktär innebar en ökad *kompetens* hos barnen. Här var det framför allt sociala erfarenheter och social kompetens som betonades. En hög social kompetens hjälper barnen att klara sig bättre i framtiden.

I det pedagogiska programmet (Socialstyrelsen, 1987) definieras begreppet kompetens på följande sätt:

Kompetens är ett vidare begrepp än kunskap och färdighet. Det handlar om att kunna använda kunskaper och färdigheter i meningsfulla sammanhang. Kompetens utvecklas genom att barnen använder kunskaper, färdigheter och tidigare erfarenheter i konkreta situationer där de själva är aktiva. Kompetens är en viktig del av den egna identiteten samtidigt som identitet och självkänsla är viktiga i uppbyggnaden av olika kompetenser. (s. 22)

Att daghemsmiljön ger barnen kompetens att möta framtiden betyder inte samma sak för socialstyrelsen som för de intervjuade föräldrarna. Socialstyrelsens perspektiv är att förskolan ska komplettera barnens uppväxtmiljö och på så sätt skapa bästa möjliga betingelser för barnets utveckling. Till detta tillade flera föräldrar att barnen kommer att möta en hård och tuff omvärld. Frågan för dem var hur barnen ska förberedas inför

framtiden. Nödvändigheten av social kompetens kopplades ofta till samhällets utveckling mot ett hårdare klimat. Därav kan man förstå att även kampens arena ibland sågs som betydelsefull. Att kunna »ta för sig« var en del av den sociala kompetensen. *Barnens passform* till de olika arenorna sågs som avgörande för om barnen kunde tillgodöra sig kompetensen. Att vara ett dagisbarn var att ha den kompetens som är betydelsefull i skolan och i det omgivande samhället. De flesta av de intervjuade föräldrarna menade att »dagisbarn« har speciella egenskaper; de är aktiva, kan göra sig hörda, tycker om aktiviteter och klarar av stim och stöj. Blyga och tillbakadragna barn har svårt att klara sig i daghemsmiljön.

Föräldrarna tolkar sin vardag utifrån de dagliga erfarenheter de gör, de budskap som ges och det perspektiv de har från sin egen uppväxt. Socialstyrelsen ser på samhället med en myndighets ögon och med en »värdeneutral« syn. Man värderar inte samhällsutvecklingen. Det gör däremot de flesta föräldrar och tolkningen är att samhället ställer allt större krav på barnen. För att barnen ska klara sig bra måste de lära sig att »ta för sig«, att vara sociala och öppna, men också att hålla på sin rätt och inte vika undan.

Familjedaghemmets privata karaktär

Familjedaghemmens privata karaktär tolkades som en central föreställning hos de intervjuade föräldrarna. Familjedaghemmen sågs som en förlängning av det egna hemmet, det är vardagens bestyr som styr verksamheten. Dagbarnvårdarens kompetens är

knuten till hennes personliga lämplighet och inte till hennes utbildning. Sammantaget innebar detta att familjedaghemmet, i föräldrarnas föreställningsvärld, inte på samma sätt som daghemmet sågs som kompetenshöjande för barnen. Denna tolkning stämmer väl överens med Pence & Goelman (1987) tolkning av föräldrars attityder till olika barnomsorgsformer och hur Molnar (1982) beskriver föräldrarnas värderingar: »...for mothers choosing center care, the most desirable characteristics of it were its activities and learning experiences; mothers choosing family day care focussed on aspects of the setting and attributes of the caregiver.« (s. 9)

Uppfattningarna om daghem var mer samstämmiga med dess offentliga karaktär än uppfattningarna om familjedaghem, främst för att många föräldrar förväntade sig att familjedaghemmet skulle ha mer av den institutionella karaktären som karakteriserar daghemmet. De kritiska föräldrarna betonade att de själva och barnen var utsatta för en enda persons godtycke. Föräldrarna tyckte att det saknades insyn i familjedaghemmens verksamhet. De var också kritiska till att dagbarnvårdaren uppehöll sig i hemmet i alltför stor utsträckning. Denna kritiska inställning tolkar jag som en motsättning mellan familjedaghemmens privata karaktär och dess offentliga organisation.

Familjedaghemmen är en form av barnomsorg som har två historiska utvecklingslinjer:

- Familjedaghemmet har varit en *informell organisation* som uppkommit ur behovet av att få barnpassning när man arbetat. Man har kunnat byta tjänster t.ex. med sin granne eller betalt en min-

dre summa för att få barnpassning (Karlsson, 1979; Gullestad, 1983). Barnpassningen har skett på privat basis. Det har varit en personlig överenskommelse, ett personligt kontrakt mellan dagmamman och föräldern.

- Familjedaghemmet har blivit en *formell organisation* vilken har institutionaliserats på kommunal och statlig basis (Socialstyrelsen, 1988). Kontakten mellan förälder och dagbarnvårdare förmedlas via en övergripande administration och verksamheten baseras på att föräldern köper en tjänst av kommunen. Den offentliga barnomsorgen är *formellt* sett organiserade efter principer som är diametralt motsatta de premisser som gäller för personliga relationer: saklighet, ingen favorisering, hierarki istället för jämlikhet. Konflikten för de föräldrar som känner en utsatthet i familjedaghemmet i denna undersökning skulle i så fall böttna i att familjedaghemmens verksamhet fungerar efter principer om jämlik personlig relation men att organisationen är uppbyggd kring ett köpare-säljare kontrakt.

Minskar klassrelaterade föreställningarna i betydelse?

Resultaten från enkätstudierna i avhandlingen pekar på svårigheter att »klassbestämma« föreställningar. Den sociala snedfördelningen i utnyttjande av offentlig barnomsorg kan tolkas som att arbetarfamiljer i större utsträckning än tjänstemannafamiljer har en defensiv familjestrategi, dvs. att de hellre skulle välja privata lösningar på barnomsorgen. Resultaten från den första enkätstudien, som besvarades av

313 föräldrar från LO- och TCO-kollektiven, visade emellertid på svaga samband mellan facklig tillhörighet och värdering av offentlig barnomsorg. Föräldrar tillhörande såväl LO- som TCO-kollektiven värderade daghemmen högst. I den andra enkätundersökningen, som besvarades av 436 föräldrar som arbetade på sjukhus, riktades intresset mot eventuella samband mellan socioekonomisk tillhörighet (facklig tillhörighet och utbildning) och föreställningar om barn, barnomsorg och lönearbete vilka kunde relateras till offensiv eller defensiv familjestrategi. Även här fanns det endast svaga samband mellan socioekonomisk tillhörighet och föreställningar om barn och barnomsorg. Hur ska man tolka dessa resultat? Föräldrars vardagskunskap är ett komplext mönster av budskap, perspektivpåverkan från den egna uppväxten, egen livshistoria och strukturella förhållanden. Den kan inte enbart reduceras till föräldrarnas ställning i produktionen. I en kontextuell tolkning kan detta tolkas som att den klassmässiga bakgrunden tenderar att spela en allt mindre roll för föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg. Mödrarnas yrkesarbete och barnens offentliga socialisation är faktorer som, trots andra olikheter i levnadsstandard etc., har skapat levnadsvillkor som är relativt lika för de flesta familjer. Denna utveckling har lett till en sociokulturell friställning gentemot vad som historiskt sett varit traditionellt klassrelaterade värderingar.

Föräldraskapets friställning

Jag har i denna artikel velat diskutera dagens föräldraskap med bakgrund av hur

stora samhälleliga förändringar påverkat föräldrars vardagsliv och därmed också deras sätt att tänka om barn och barnomsorg. Den sociokulturella friställningen är ett begrepp som kan vara användbart då man vill beskriva det moderna föräldraskapet. Detta främst av två skäl. För det första att gamla familjemönster inte längre helt och fullt kan övertas av dagens föräldrageneration, därtill har levnadsvillkoren förändrats alltför drastiskt. Det liv som dagens föräldrar lever är på några betydelsefulla punkter väsensskilt från hur deras egna föräldrar levde när de hade småbarn. De viktigaste strukturella förändringarna är kvinnans intåg på arbetsmarknaden och den ökade offentliga socialisationen av små barn. Genom dessa förändringar i levnadsvillkor förändras också synen på barndomen och barns behov. Det andra skälet är att barns socialisation måste ses som ett växelspel mellan barn och vuxna, dvs det är inte bara föräldrar som socialiserar och uppfostrar sina barn, socialisationsprocessen sker också i motsatt riktning, från barn till föräldrar

Ziehe (1986, 1989) talar om att det skett en sociokulturell friställning från traditionella normer och värderingar. Identitet är inte längre något man automatiskt övertar, det är något man skapar, något nytt. Samtidigt betonar han att friställningen kan vara en illusion, en synvilla, då den konfronteras med samhällets hårda konkurrensvillkor.

«Vi talar nu visserligen om frigörelse i kulturell mening men man får inte ta det alltför bokstavigt. Därmed menar vi inte att vi generellt sett har blivit friare! Den kulturella friställningen leder snarare till en utvidgning av det man önskar, drömmer om och längtar efter även om det i verkliga livet inte alls går att uppnå.» (Ziehe, 1986, s 25)

Man kan tolka det som att friställningen sker i våra tankar. Den finns i våra förväntningar på framtiden, men de förväntningar som skapas på framtiden motsvaras inte av de möjligheter som finns att förverkliga dessa. Följden blir en tilltagande känsla av motsättningar inom en själv, vilket kan leda till att man upplever verkligheten som oerhört kravfylld.

Den sociokulturella friställningen och den psykologiska föräldramoralen visar sig som en ökad tilltro till barnets möjligheter att, med rätt stimulans och uppfostran, skapa sig en egen framtid. Framtiden är inte längre förutbestämd, den är visserligen osäker men samtidigt möjlig att påverka. Det rymmer en tro på att barnen är *formbara*. I föräldrantervjuerna har detta tolkats som en »projektsyn«.

Föreställningen om barnet som projekt rymmer två motsägelsefulla tendenser; den ena tendensen kan förstås som *mytens* och den andra som *realitetens*. Myten om det formbara barnet är en följd av att psykologin i föräldrars vardagsverklighet är detsamma som moral. Psykologin fokuserar sig på individens möjligheter. Barnet kan i den rätta miljön och med den rätta stimulansen bli vad det vill bli, men det är individens ansvar att ta tillvara på möjligheterna. Om något går snett i barnens utveckling är det föräldrarnas fel och föräldrar behöver bekräftelse på att de gör rätt. Ett sätt att få den bekräftelsen, eller legitimeringen, är att jämföra sina barn med andras barn. Myten om formbarheten återspeglar ett framgångsideal baserat på individens förutsättningar, snarare än att den omgivande strukturen ställer krav och sätter gränser för möjligheterna.

Man kan hävda att det här egentligen inte är något nytt. I alla tider har livet förändrats, tankesätt och handlingsmönster som inte varit gångbara har förkastats, främst av den yngre generationen. Kritiker har dessutom hävdat att beskrivningen av den socio-kulturella friställningen bara stämmer på krisen för den manliga medelklassidentiteten, medan kvinnor och arbetare bara drabbas indirekt, via medelklassens dominans (Ziehe, 1989).

Jag vill hävda att den sociokulturella friställningen är en realitet. I alla samhällsskikt förändras familjestrukturen genom att över 80 procent av småbarnsmödrarna förvärvsarbetar. Det innebär också att barnen i allt större utsträckning kommer i kontakt med någon form av barnomsorg utanför hemmet, dvs. att den offentliga socialisationen får allt större inflytande över våra barn. De sociala möjligheterna att dra nytta av »det modernas« möjligheter är ojämnt fördelade, men det finns inte några grupper i samhället som inte behöver tackla följderna av de strukturella förändringarna. I själva verket kan man med en historisk kontextuell tolkningsram förstå att det är just i arbetarfamiljerna som friställningen gentemot traditionella föreställningar är tydligast. Det är mamman i arbetarfamiljen som genom sin praxis överskridit det traditionellt klassmässiga sättet att leva på. På samma gång innebär denna process av överskridande i vardagsverkligheten en anpassning till strukturen, dvs. att den offentliga sfären får ett större inflytande över sättet att tänka. Det blir svårare att hålla fast vid en föreställning om barnet som »symbios« om mamman inte kan leva upp till den föreställningen. Hon tenderar istället att se på bar-

net som »projekt«. Därigenom blir hennes föreställningar om barn och barnomsorg mer samstämmig med strukturen. Denna process innebär på samma gång ett närmande till andra sociala gruppers föreställningar om barn och barnomsorg. Detta förstärks ytterligare av en omfattande klassförflyttning, med »klassblandade« familjekonstellationer (Leiulfsrud, 1991).

Diskussion

Avslutningsvis vill jag ta upp några frågor om förhållandet mellan förskolan och föräldraskapet i ljuset av de förändringar som skett de senaste åren inom den offentliga barnomsorgen. En slutsats jag drar är att föräldrar hyser allt större tilltro till förskolans möjligheter att ge barnen den nödvändiga (sociala) kompetens de behöver i ett alltmer kravfyllt samhälle. Detta till synes enkla konstaterande reser en rad, för förskolans framtid, viktiga frågor:

- I vilken mån motsvaras förskolans egen utveckling av att man vill/kan motsvara föräldrarnas förväntningar?

Det är en fråga som har beröringspunkter på olika nivåer. På den nivå som berör förskolans inre arbete handlar det om en diskussion som bör ta fasta på *vilka kompetenser* som barnet kommer att behöva i framtiden.

Med vilka metoder och utifrån vilket innehåll kan personalen ge barnen den sociala kompetens de behöver? På den politiska nivån handlar det i grunden om förskolan utifrån ett samhällligt perspektiv ses som en möjlighet eller en belastning. Hur ska man t.ex. tolka budskapet till föräldrar om att införa »stämpelur« som kontrollerar föräldrars lämnings- och hämtningstider på daghemmen?

- Vilket ansvar har den offentliga barnomsorgen för barnens uppfostran?

Vi kan förstå att förskjutningen av det reproduktiva ansvaret från familj till offentlig barnomsorg innebär en konflikt mellan föräldrars och offentlighetens uppfostransansvar. Den konflikten kan innehålla två tendenser. Den ena tendensen tar fasta på de krav som ställs på barnet i den offentliga sfären. Det blir då allt viktigare för föräldrar att barnen skaffar sig den nödvändiga *kompetensen* för att klara sig utanför hemmet. Den offentliga barnomsorgen, särskilt förskolan, kan bli en allt starkare garant för att barnen, i föräldrarnas föreställningsvärld, får den nödvändiga kompetensen. Denna process kommer då i konflikt med föreställningar om att föräldrar ska behålla så mycket som möjligt av initiativet och *kontrollen* över barnets uppfostran i den privata sfären.

Referenser

- Ahrne, G. (1981) *Vardagsverklighet och struktur*. Göteborg: Korpen.
Ambjörnsson, R. (1978) *Familjeporträtt*. Stockholm: Gidlunds.
Andersson, B.-E. (1985) *Familjerna och barnomsorgen. Forskningsrapport från pedagogiska*

- institutionen*, Nr 5. Stockholm: Högskolan för lärarutbildning.
Ariès, P. (1982) *Barndomens historia*. Stockholm: Gidlunds.
Berger, P. & Luckman, T. (1979) *Kunskapssociologi*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

- Björnberg, U. (1990) »Föräldrar på 90-talet. Konflikter, motsättningar och förändringar i ett europeiskt perspektiv.« i *Forskning om välfärd*. Stockholm: Seminarierapport.
- Bjurman, E.-L. (1987) »Barns fritidsvanor.« i Arnman, G. & Jönsson., red.,: *Barns villkor – samhällets spegel*. Lund: Studentlitteratur, 22–43.
- Björnberg, U. & Bäck-Wiklund, M. (1987) *Var-dagslivets organisering i familj och när-samhälle*. Lund: Daidalos.
- Dencik, L. (1988) »Mamma, pappa, dagis.« i *Föräldrarna och barnomsorgen*. Stockholm: Utbildningsförlaget, 67–93.
- Dencik, L., Bäckström, C. & Larsson, E. (1988) *Barnets två världar*. Esselte Studium.
- Giddens, A. (1976) *New Rules of Sociological Method*. London: Hutchinson.
- Giddens, A. (1979) *Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: Macmillan Press.
- Goodnow, J. J. (1985) »Change and variations in ideas about childhood and parenting.« In Sigel, I. E., ed.; *Parental Belief Systems*. London: Lawrence Erlbaum, 235–270.
- Gullestad, M. (1983) Omsorg och subkultur. *Tidskrift för samfunnsforskning*, 24, 203–220.
- Halldén, G. (1992) *Föräldrars tankar om barn*. Stockholm: Carlsson.
- Holter, H. (1976) *Familjen i klassamhället*. Stockholm: Aldus.
- Hultqvist, K. (1990) *Förskolebarnet - en konstruk-tion för gemenskapen och den individuella frigörelsen*. Stockholm: Symposion.
- Karlsson, M. (1979) *Familjedaghem, vår osynliga barnomsorg*. Rapport från familjestödsutred-ningen. Stockholm: Socialdepartementet.
- Kohn, M. L. (1969) *Class and Conformity: A Study in Values*. Homewood, Ill: Dorsey.
- Leiulfsrud, H. (1991) *Det familjära klassam-hället*. Lund: Arkiv avhandlingsserie.
- Liljeström, R. (1992) *Uppväxtvillkor*. Stockholm: Liber.
- Lindström, U. Ds S (1975:12) *Barntillsynen ur historisk belysning*. Stockholm: Socialdeparte-mentet.
- Lundén Jacoby, A. & Näsman, E. (1989) *Mamma, pappa, jobb. Föräldrar och barn om arbetets villkor*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Molnar, J. (1982) *Choosing a Child Care Arrange-ment: Reasons »Why«*. Ithaca, NY: Cornell University, Department of Human Develop-ment and Family Studies.
- Ohrlander, K. (1992) *I barnens och nationens intresse. Social reformpolitik 1903–1930*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Pence, A. R. & Goelman, H. (1987) Silent partners. Parents of children in three types of day care. *Early Childhood Research Quarterly*, 2, 103–118.
- Persson, S. (1994) Föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg. (Avh) *Studia Psycho-logica et pedagogica*, Nr 113. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Ruddick, S. (1990) *Maternal Thinking. Towards a Politics of Peace*. London: Womens Press.
- Sartre, J.-P. (1984) *Till frågan om metoden*. Lund: Arkiv.
- Socialstyrelsen. (1987) *Pedagogiskt program för förskolan*. Allmänna råd från socialstyrelsen 1987:3. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (1988) *Kommunala familjedag-hem*. Allmänna råd från socialstyrelsen. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Svenning, C. & Svenning, M. (1979) *Daghemmen, jämlikheten och klassamhället*. Lund: Liber.
- Varming, O. (1988) *Holdinger til børn*. Köpen-hamn: Gyllendal.
- Ziehe, T. (1986) *Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser*. Malmö: Nordstedts.
- Ziehe, T. (1989) *Kulturanalyser*. Stockholm: Symposion.

Summary

Parental beliefs about children and child care

Women's income from work outside the home and the increasing number of children socialized in day-care centres and family day-care are structural factors which are assumed to have an impact on parental beliefs about children and day care. The aim of the study is to interpret parental beliefs about children and child care in a historical and social context. Sartre's social philosophy is used as a theoretical framework to understand the interaction between structure and everyday life.

The results indicate difficulties in discussing class-related beliefs. Parental beliefs are complex patterns of structural messages, influences during childhood, parents' own life history and structural conditions. In a historical context, parental beliefs about children and public child care are interpreted as class-related beliefs of decreasing importance.

According to the results from the interviews, parental belief about day-care cen-

tres was interpreted as *the institutional quality*. The parents had confidence in the opportunities which are given to children in day-care centres, e.g. that spending time in day-care centres gives the children a certain competence. This competence was seen as a necessity for managing in a sometimes rough and hard world outside the home. The child's "suitability" for this specific milieu was a determining factor. As opposed to parental beliefs about day care centres, the belief about family day-care was interpreted as *the home quality*. Family day-care was seen as an extension of the home environment, not giving children a higher competence for managing outside the home. The parents focused on aspects of the setting and attributes of the caregiver. In the interaction between structure and everyday life, psychology is understood as morals in parents' minds. These internalized morals were interpreted as a *democratic ideal for child rearing*.